

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Food for thought over de staat van de democratie

door Sophie van Bijsterveld De auteur is hoogleraar empirische en praktische religiewetenschap aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en Eerste Kamerlid voor het CDA.

Voor wie belangstelling heeft voor de moderne democratie, in een notendop een samenhangende impressie van kenmerkende episodes van onze eigentijdse westerse democratieën bijeen wil zien, en houdt van mooie citaten over democratie, is het boek van Marcel ten Hooven alleen al een aanrader. In een toegankelijke schrijfstijl en met journalistieke souplesse neemt Ten Hooven de lezer mee in zijn analyse van de trends in de hedendaagse democratische politiek en geeft daarbij wetenswaardige inkijkjes in het recente verleden. Dat een goed functionerende democratie Ten Hooven aan het hart gaat, proeft de lezer op elke bladzijde. Democratie vat hij daarbij niet alleen op als een formeel systeem van politieke besluitvorming. Hij beziet democratie ook in haar morele dimensie: 'In die morele gedaante is de democratie een vorm van beschaving, een manier om fatsoenlijk met elkaar om te gaan, hoeveel de een ook van de ander verschilt' (p. 8). Om deze laatste dimensie is het Ten Hooven uiteindelijk vooral te doen. Democratie is een manier om maatschappelijke vrede te bewaren.

Representatieve democratie onder druk

Ten Hooven legt in zijn boek uitdrukkelijk zijn eigen kaarten op tafel. Om deze functie te vervullen, is representatieve democratie superieur. Hij veroordeelt het mechanisme van een referendum, dat in zijn visie tot polarisatie leidt: 'Het referendum kleedt de democratie uit tot enkel het stemrecht en reduceert haar daarmee tot de simpele gedachte dat een kwestie is afgedaan zodra de kiezer heeft gesproken' (pp. 28-29). Ten Hooven verkiest evenredige vertegenwoordiging boven een districtenstelsel. Kortom: hij kiest bewust voor een klassiek systeem van vertegenwoordigende democratie met evenredige vertegenwoordiging.

De adhesiebetuiging aan het stelsel van de Nederlandse democratie is voor Ten Hooven niet zonder enige urgentie, zoals ook uit de titel van het boek blijkt. Hij signaleert een wezenlijke bedreiging van de democratie, tot uiting komend in twee uiteenlopende politieke stromingen: populisme en neoliberalisme. Beide ondermijnen de sociale basis van een democratische samenleving. Het is ondoenlijk Ten Hoovens analyse van

Marcel ten Hooven

*De ontmanteling van de democratie.
Hoe de kunst van het samenleven
verstoord raakt - en wat eraan te
doen*

De Arbeiderspers | 2018 | 256 pp. |
€ 19,99 | ISBN 9789029511247

deze verschijnselen hier recht te doen. In elk geval kwalificeert hij populisme als 'een pathologische afwijking van de democratie' (p. 21) die pluralisme verwerpt door te pretenderen namens het volk te opereren (p. 39). Van neoliberalisme ziet hij 'een nefaste invloed op de gelijkheid en de solidariteit in de samenleving' uitgaan, en 'een geperverteerde vorm van denken over vrijheid' (p. 90).

In zijn analyse van de ondermijnende krachten die deze stromingen op de democratie uitoefenen, komt ook naar voren wat Ten Hooven juist belangrijk acht voor het goed functioneren van een democratie. Voorbeelden zijn: het vasthouden aan het belang van objectieve waarheid tegenover

nepnieuws; het appelleren aan het algemeen belang door politici, in plaats van het verleiden van kiezers door hun hun eigen belang voor te houden; het waarderen van het compromis tegenover het behalen en doorvoeren van slechts het eigen gelijk; en het berusten in de traagheid die het compromis meebrengt tegenover het voeden van ongeduld.

Met die laatste twee voorbeelden komen wij bij het belang dat Ten Hooven toekent aan relativisering in een democratie: het besef dat democratie nooit af is en dus nooit perfect. Dat zou ook niet wenselijk zijn! 'Alles wat in de wereld van nu mensen in staat stelt zich met de onvolmaaktheid te verzoenen, zoals kunst, seks en wetenschap, maar óók democratie, is in [de] perfecte

wereld overbodig geworden' (p. 9). Wij mogen dus geen overspannen verwachtingen hebben van democratie. In zijn beschouwing klinkt overigens ook optimisme door dat de democratie wel robuust genoeg is om tegen een stootje te kunnen.

Vragen

In de laatste twee hoofdstukken, 'De lerende democratie' en 'Vermetel denken, gematigd handelen', gaat Ten Hooven onder meer in op de risico's van een te groot monisme in de verhouding tussen regering en parlement, op de noodzaak voor politiek om zich met 'grote vraagstukken' bezig te houden in plaats van met ondergeschikte kwesties, en op de verkieslijkheid van vertrouwen boven wantrouwen als basishouding, en bespreekt hij het onderscheid tussen vruchtbare politisering en onvruchtbare polarisatie. Deze twee hoofdstukken hadden voor mij langer mogen zijn.

De geschetste ontwikkelingen van populisme en neoliberalisme zijn geen natuurverschijnselen. Zoals Ten Hooven ook zelf zegt, zijn het reacties op eerdere maatschappelijke ontwikkelingen. Al zijn ze niet geheel politiek bepaald, ze hebben wel een politieke component. Wat betekent dat voor democratische politiek? Ten Hooven haalt hier Schuyt aan, die de term 'politieke denkluïheid' in de mond neemt waar hij spreekt over de verzorgingsstaat die problemen afwentelde op de toekomst (p. 132). Was er ook sprake

van 'denkluïheid' bij andere wezenlijke dilemma's, bijvoorbeeld rond de verbreding of verdieping van de EU? Hoe maatschappelijke veranderingen tijdig te kanaliseren om te voorkomen dat zij te snel of te onbeheerst gaan? Kan een representatief stelsel ook *te* traag zijn? Onder kiezers die nu gecharmeerd worden door populisme en neoliberalisme zijn ongetwijfeld vele voormalige aanhangers van de grote klassieke middenpartijen. Waar is het misgegaan? Daarover zou ik nog meer hebben willen horen.

Marcel ten Hooven snijdt een belangrijk onderwerp aan. Dat er vragen overblijven, toont dat hij *food for thought* biedt. Dat, in combinatie met zijn toegankelijke betoogtrant en zijn betrokkenheid bij het thema, maakt dit boek het lezen waard voor ieder die belangstelling heeft in onze democratie.